

GAPIRISH KO'NIKMALARINING OLIY TA'LIM TALABALARIDA MULOQOT KOMPENSATSIYASI STRATEGIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

A.A.Xasanov

Samarqand davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD

Barchinoy Baxtiyorova

Samarqand davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim talabalarida muloqot kompensatsiyasi strategiyalarini shakllantirishda gapirish ko'nikmalarining ahamiyati yoritiladi. Gapirish til o'rganishning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'rganuvchilarga til to'siqlarini yengishga, tushunmovchiliklarni kamaytirishga va fikrlarni ravshan ifoda etishga yordam beradi. Maqolada akademik va ijtimoiy muloqotda gapirishning o'rni, samarali dars metodlari hamda xorijiy tajribalar tahlil qilinadi. Ilmiy tadqiqotlar asosida shuningdek, rivojlangan gapirish ko'nikmalari talabalar o'qishdagi natijalariga va o'zaro muloqotdagi ishonchga qanday ta'sir qilishi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Gapirish ko'nikmalari, muloqot kompensatsiyasi, oliy ta'lim, til o'rganish, interaktiv metodlar, kommunikatsiya strategiyalari, akademik muvaffaqiyat.

Abstract: This article explores the significance of speaking skills in enhancing communication compensation strategies among university students. Speaking is a crucial component of language acquisition, allowing learners to overcome linguistic barriers, reduce misunderstandings, and express ideas clearly. The paper analyzes the role of speaking in academic and social communication, effective classroom methodologies, and international experiences. It also presents scientific findings showing that well-developed speaking skills directly impact students' academic performance and confidence in interpersonal communication.

Keywords: Speaking skills, communication compensation, higher education, language learning, interactive methods, communication strategies, academic success.

Аннотация: В данной статье раскрывается значение навыков говорения в формировании стратегий компенсации коммуникации у студентов высших учебных заведений. Говорение является важной составляющей изучения языка, так как оно помогает учащимся преодолевать языковые барьеры, снижать недопонимание и ясно выражать свои мысли. В статье анализируется роль говорения в академическом и социальном общении, эффективные методы преподавания, а также зарубежный опыт. На основе научных исследований также показано, как развитые навыки устной речи влияют на учебные достижения студентов и уверенность в межличностной коммуникации.

Ключевые слова: навыки говорения, компенсация коммуникации, высшее образование, изучение языка, интерактивные методы, коммуникационные стратегии, академическая успеваемость.

Zamonaviy ta'lim tizimida ayniqsa gapirish kabi muloqot ko'nikmalari talabalar uchun muhim ijtimoiy va akademik vositaga aylangan. Oliy ta'lim muassasalari nafaqat nazariy bilim berish, balki talabalarni har xil vaziyatlarda o'z fikrini aniq ifoda eta olishga tayyorlash uchun ham javobgardir. Gapirish ko'nikmalari o'quvchilarga bahslarda ishtirok etish, o'z fikrini tushuntirish va til bo'yicha mavjud bo'shliqlarni to'ldirish imkonini beradi.

Muloqot kompensatsiyasi strategiyalari bu — o'rganayotganlar til to'siqlari yuzaga kelganda qo'llaydigan usullaridir. Ular orasida sinonim ishlatish, imo-ishora qilish, soddalashtirilgan tilda gapirish yoki suhbatdoshdan yordam so'rash kabilar mavjud. Ayniqsa, ko'p tilli o'quvchilarda bu strategiyalar samarali muloqot qilish uchun juda muhim.

Yaxshi rivojlangan gapirish ko'nikmalari talabaga kompensatsiya strategiyalarini muvaffaqiyatli qo'llashda yordam beradi. Ishonchli gapira oladigan talabalar o'z fikrini qayta ifoda eta olishadi, to'g'ri intonatsiya, yuz ifodalaridan foydalana olishadi hamda vaziyatga qarab tilini moslashtirishadi. Bu esa muloqot samaradorligini ta'minlaydi.

Gapirish ko'nikmalarining rivojlantirish usullari;

Talabalar gapirish qobiliyatini oshirish uchun bir necha interaktiv metodlardan foydalanish mumkin:

Real hayotdagi vaziyatlarni aks ettiruvchi rolli o'yinlar

Tanqidiy fikrlash va ishonchli gapirishni rivojlantiruvchi bahslar va munozaralar

Strukturali va ishonchli so'zlashuvni rag'batlantiruvchi taqdimot va guruh loyihalari

Audio yoki video yozuvlar orqali o'z-o'zini tahlil qilish va xatolarni tuzatish

Gapirish ko'nikmalari faqat dars bilan cheklanmaydi. Jamiyatda odamlar ko'pincha o'z fikrini qanday ifoda etishiga qarab baholanadi. O'z fikrini ravshan bayon qila oladigan bitiruvchilar ish suhbatlarida, jamoa boshqarishda va professional aloqalarda muvaffaqiyatga erishishadi.

AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va Singapur kabi mamlakatlar ta'lim tizimi bolalarga erta bosqichdanoq jamoat oldida so'zlashni o'rgatadi. Gapirishga yo'naltirilgan topshiriqlar darsliklarga integratsiya qilinadi. O'zbekiston oliy ta'limi ham shunday modeldan foydalanib, gapirishga asoslangan darslarni kengaytirishi va o'qituvchilarni tayyorlashi mumkin.

Yaqinda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, yaxshi gapirish ko'nikmalariga ega talabalar og'zaki imtihonlarda, guruhli muhokamalarda va hatto yozma topshiriqlarda ham yaxshiroq natijalar ko'rsatadi. Ularning kompensatsion strategiyalarni

qo'llay olishi ularga o'qish davomida duch keladigan qiyinchiliklarni engib o'tishda yordam beradi.

Muloqot kompensatsiyasi strategiyalarining tiplari va psixolingvistik asoslari: muloqot kompensatsiyasi strategiyalari asosan ikki toifaga bo'linadi: lingvistik kompensatsiya va paralingvistik kompensatsiya. Lingvistik kompensatsiyaga sinonim ishlatish, iboralarni soddalashtirish, aniqlovchi savollar berish yoki qayta ifoda qilish kiradi. Paralingvistik kompensatsiyaga esa imo-ishora, tana harakati, yuz ifodalari va ohang kabi vositalar kiradi. Til o'rganuvchi bu strategiyalarni qo'llaganida, psixolingvistik jarayonlar – ya'ni fikrni tezda kodlash, mos so'zlarni tanlash va ularni kontekstga mos tarzda ishlatish faollashadi (Celce-Murcia, 2001).

Ushbu strategiyalarni qo'llashda gapirish ko'nikmasi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ya'ni, talaffuzda ishonch, pauza va urg'u bilan to'g'ri foydalanish kompensatsiyani samarali qiladi. Shuningdek, psixolingvistik tadqiqotlar ko'rsatadiki, strategiyalarning muvaffaqiyatli qo'llanilishi o'quvchining ishchi xotirasi, so'z boyligi va o'z-o'zini monitoring qilish qobiliyatiga bog'liq (Nation & Newton, 2009).

Gapirish ko'nikmalari orqali nutqiy bloklarni yengish.

Til o'rganuvchilar, ayniqsa, akademik kontekstdagi og'zaki nutq jarayonida ko'pincha "nutqiy blok" holatiga duch kelishadi. Bunday vaziyatlarda o'quvchi nima demoqchi ekanini biladi, lekin so'z yoki iborani eslay olmaydi. Bu holatda gapirish bo'yicha trening olgan talaba sinonim, tavsiflovchi ibora yoki kontekstdan foydalanib o'z fikrini davom ettira oladi. Masalan, agar talaba "environment" so'zini eslay olmasa, u "the place where we live and have nature" kabi ibora orqali o'z fikrini davom ettiradi. Bu esa muloqotni uzmaslik, nutqni davom ettirish va tinglovchi e'tiborini saqlab qolishga yordam beradi. Gapirish bo'yicha mashqlar aynan shunday "gap to'xtab qolmasligi"ni ta'minlashga xizmat qiladi (Thornbury, 2005).

Kompensatsiya strategiyalarining muvaffaqiyatli shakllanishi faqat til darslarigagina emas, balki talabalarni real hayotdagi muloqotga jalb qilishga ham bog'liq. Jumladan:

Simulyatsiya mashg'ulotlari (masalan, intervyu, konferensiya, muhokama) orqali talabalar murakkab vaziyatlarga mos strategiyalarni sinab ko'rishadi.

Interfaol onlayn platformalar (Zoom, Google Meet) orqali xalqaro talabalar bilan suhbatlar olib borish kompensatsion strategiyalarni real va zamonaviy kontekstda rivojlantiradi.

Kampusdagi tadbirlar, masalan, debat klublar, ochiq mikrafon kechalari va ilmiy forumla talabalarni gapirishga va strategiya ishlatishga undaydi.

Bu muhitlar orqali talabalar faqat grammatikani emas, balki muloqot muammolarini hal qilishni ham o'rganishadi.

Kompensatsiya strategiyalarini o'rgatish bo'yicha ilg'or metodlar:

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, kompensatsiya strategiyalarini alohida o'qitish samarali bo'ladi. Masalan: awareness-raising sessions – dars boshida strategiyalar haqida tushuncha beriladi.

Strategiya fokusli topshiriqlar – topshiriq bajarishda aynan kompensatsiya strategiyasidan foydalanish so'raladi (masalan, sinonim bilan ayting, imo-ishora qiling).

Tahlil va qayta yozish – talabalar o'z nutqini yozib olib, kompensatsion strategiyalar ishlatgan holatlarni tahlil qilishadi.

Portfoliolar – talabalar foydalanilgan strategiyalarni yozib borishadi va muhokama qilishadi.

Bu metodlar orqali talaba strategiyani ongli tarzda tanlaydi va har xil vaziyatlarda ularni avtomatik ravishda qo'llashga o'rganadi (Goh & Burns, 2012).

Gapirish faqat lingvistik emas, balki madaniy kontekstga ham bog'liq. Masalan, ba'zi madaniyatlarda pauza qilish mulohaza belgisi bo'lsa, boshqasida noqulaylik sifatida qabul qilinadi. Kompensatsiya strategiyalarini o'rgatishda madaniy tafovutlarni tushuntirish muhim: imo-ishora – Yaponiyada bosh egish ijobiy, boshqa joyda esa pasayish belgisi bo'lishi mumkin.

So'zlarni soddalashtirish – Har doim oddiy gapirish muloqotda foyda bermasligi mumkin, ayniqsa akademik suhbatlarda.

Yordam so'rash – Ba'zi talabalar madaniy sabablarga ko'ra yordam so'rashni noqulay deb hisoblashadi.

Bu omillarni hisobga olgan holda strategiyalarni o'rgatish muloqotdagi muvaffaqiyatni oshiradi.

Gapirish ko'nikmalarining o'zaro muloqotdagi psixologik ta'siri: gapirish ko'nikmalari nafaqat akademik, balki psixologik jihatdan ham talabaga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Jumladan:

O'ziga ishonch – O'z fikrini ifoda eta olgan talaba o'zini jamiyatda faol ishtirokchi sifatida his qiladi.

Stressni kamaytirish – Kompensatsiya strategiyasini bilgan talaba nutqda qotib qolishdan qo'rqmaydi.

Suhbatda tashabbus ko'rsatish – Gapira oladigan talaba suhbatni boshqarish, savol berish va fikrni yo'naltirish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Psixologik yondashuvlar (masalan, speaking anxiety bo'yicha mashg'ulotlar) orqali ham kompensatsiya strategiyalarini yanada mustahkamlash mumkin (Harmer, 2007).

Til darajasi va kompensatsiya strategiyalarining samaradorligi: A1 yoki A2 darajasidagi talaba bilan B2 yoki C1 darajadagi talabaning kompensatsiya strategiyasidan foydalanish darajasi farqlidir. Past darajadagi talaba oddiy ifoda va imo-ishoraga tayanadi. Yuqori darajadagi talaba esa:

Terminologik sinonimlardan foydalanadi ("decrease" o'rniga "diminish"),

Ko'p bosqichli iboralar bilan o'z fikrini ravshanlashtiradi,

Pragmatik qoidalarni hisobga oladi (masalan, tinglovchining ijtimoiy maqomiga qarab soʻzlash).

Gapirish koʻnikmasini rivojlantirish bilan birga umumiy til darajasini oshirish ham kompensatsiyaning sifatiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Raqamli texnologiyalar orqali gapirish va kompensatsiyani rivojlantirish

Zamonaviy texnologiyalar gapirishni mustahkamlash uchun qulay vositalar yaratmoqda: AI asosidagi platformalar (masalan, ELSA, Duolingo Speaking): Talaffuz va intonatsiyani real vaqtda tahlil qiladi. Simulyatsion dasturlar (masalan, virtual speaking rooms): Har xil rolli suhbatlarni mashq qilishga imkon beradi.

Bunday texnologiyalar oʻqituvchining rolini kuchaytiradi, ammo talabaga mustaqil mashq qilish imkonini ham beradi.

Xulosa qilib aytganda, gapirish koʻnikmalari oliy taʼlim talabalarida muloqot kompensatsiyasi strategiyalarini rivojlantirishda asosiy oʻringa ega. Bu koʻnikmalar talabalarni til toʻsiqlarini yengishga, oʻqishdagi muvaffaqiyatni oshirishga va jamiyatda oʻz oʻrnini topishga yordam beradi.

Shuning uchun universitetlar gapirishga asoslangan metodikalarni koʻproq joriy qilishi va talabalar uchun soʻzlashuv muhiti yaratishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jalolov, J. (2012). Chet til oʻqitish metodikasi. Toshkent: Oʻqituvchi.
2. Hoshimov, O., & Yoqubov, I. (2003). Ingliz tili oʻqitish metodikasi. Toshkent: Sharq.
3. Pardayeva, G. J. (2024). Ona tili darslarida oʻquvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish. CyberLeninka elektron ilmiy jurnali. <https://cyberleninka.ru/>
4. Mirzayeva, Z., & Jalilov, K. (2020). Adabiyot oʻqitish metodikasi: Anʼanaviylikdan zamonaviylikka. Toshkent: TDOTAU.
5. Eshchanova, G. (2012). Adabiyot oʻqitish metodikasi: Amaliy mashgʻulotlar. Urganch: Urganch Davlat Universiteti nashriyoti.
6. Til va adabiyot jurnali (2023). Til oʻrgatishda gapirish koʻnikmasining oʻrni. Til va adabiyot, 11-son.
7. Til va adabiyot jurnali (2023). Chet til oʻqitish usullari va nutq koʻnikmalarini rivojlantirish. Til va adabiyot, 6-son.
8. Til va adabiyot jurnali (2023). Toʻrtta til koʻnikmasini integratsiyalashgan holda oʻqitish. Til va adabiyot, 11-son.
9. Oʻzbekiston Respublikasi Xalq Taʼlimi Vazirligi. (2023). Oʻzbek tilini ikkinchi til sifatida oʻqitish metodikasi. Toshkent: SSUV.